

ኤርትራ፣ ምድሪ ባሕር ሳልሳይ ምዕራፍ ቀዳሞት ኢድራጋ ጠያይቲ



ደራሲ - አልአሚን መሐመድ ሰዒድ

አብ ነሐሴ 1960 አቢሉ፡ አብ ሃገረ ግብጹ፡ አብ ዩኒቨርሲታትን ላዕለዎት ትካልት አብያተ-ትምህርትን ዝመሃሩ ዝነበሩ ኤርትራውያን፡ ብዛዕባ ኩነታት ፖለቲካዊ ምዕባለታት ሃገሮም ከጽንዑን ክፈልጡን ብዝበል መበገሲ፡ ዝተፈላለዩ አኻባታት አካዮዱ። አብ መወዳእታ፡ ካብ መንጎኦምን መንጎቶም፡ አባላት መሪሕነት ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ኢሎም ዝሰመይዎ ውድብ። ⁽¹⁾ ንሓደ አቡ-መንበር ፖርላማ ኤርትራ ዝነበረ፡ እድሪስ መሐመድ አድም ዝተባህለ፡ ከም መራሕቲ ውድብ ከገልግል መረጽዎ።

አብ ከምዚ ዝአመሰለ ፖለቲካዊ ኩነታት፡ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ፡ አንጻር መግዛእቲ ኢትዮጵያ ከም ዝተላዕለ፡ ምስ ዝተፈላለዩ ሰዓብቱ አብ ጎላጉል ተሰነይን ሃይኮታን ይንቀሳቆስ ከም ዘሎ፡ አብ ገርሰት ካብቶም ክሕዝዎን ክማርኹዎን ዝመጹ ገለ አሃዱታት ሰራዊት ኢትዮጵያ ብቀሊሉ ከም ዘምለጠ ዝበሉ ዝተወናጨፉ ሓበሬታታት፡ አብ መላእ ገጠራት ምዕራባዊ ቆላታት ኤርትራን አብ ገለ አብ ምብራቕ ሱዳን ዝርከባ ከተማታትን ተወርዮ።

(1) ገለ አብ ዩኒቨርሲቲ ካይሮ ትምህርቲ ሕጊ ዘጽንዑን ዝተመረቑን፡ እድሪስ ጎላውድዮስን መሐመድ ሳልሕ ሑመድን ፡ ተማሃራይ ዩኒቨርሲቲ አልአዝሃር ዝኾነ ሰዒድ ሑሰን ዝተባህሉ ክጥቕሱ ይክኣል።

ሐንቲ መዓልቲ ከም ልሙድ፡ እድሪስ መሓመድ ሳልሕን ማሕጃብ ኣልጃዓልን ቡኖም እናሰተዩ፡ ብዛዕባ ኣብ ከተማ ከሰላ ዝተዘርገሑ ወረታት፡ ሓበሬታ እናተለዎዎሙ ከለዉ፡ ሓደ ናብኡም ገጽ ዝመጽእ ሰብ ተዓዘቡ። ድሕሪ ካልኢት፡ እድሪስ ነቲ ሰብ ቀልጥፉ ስለ ዝፈለጠ፡ ከም መእተዊ ዕላሎም፡ ብዛዕባ ኩነታት ሃገርን ስድራን፡ ኣዕሩኽን ፈተውትንን ደሃይ ድሕሪ ምልውዋጥ እድሪስ፡ ንማሕጃብ ኣልጃዓሊ እናጠመተ፡-“እዚ ሓደ ካብ ናይ ቀደም ዓርከይን ፈታውየን እዩ። ካብ ሓምሳታት ኣብ ሱዳን ዝነበር፡ ኣብ መንጎ ከሰላን ተሰነይን እናተመላለሰ ናይ ሸቕጥ ስርሓት ዘካይድ፡ ሓምድ ዑመር መንታይ ይበሃል።”

ሉ ኣፋለጠ።

ማሕጃብ ኣልጃዓሊ ግቡእ ሰላምታ ምስ ኣቕረበ፡ ተቐላጢፉ ሻህን ዝሑል ናይ ዕትሮ ማይን ነቲ ጋሻ ኣዘዘ። እድሪስ ብወገኑ፡ የማነ-ጸጋም እናጠመተ፡-“ካብ መዓስ ኣብዚ ዓዲ ኣሎኻ፡ ደሃይ ዓድን ህዝብን እንታይ ትህበና፡ ህዝብና ኣብ ስግር ዶብ ሱዳን ዘሎ ከም ኣሎ?” ዝብሉ ኣድራጋ ሕቶታት ኣቕረበ።

ሓምድ መንታይ ፍሸኽ እናበለ፡-“ኣቕዲመ ነቲ ፍሱህ ገጽ ዝሃብኩምኒ ከመስግን እፈቱ። ደሃይ ዓዲ እንተ ኸይኑ...”

ማሕጃብ ኣልጃዓሊ ንሓምድ ዑመር መንታይ ዘረብኡ ብምኹላፍ፡ ደሃይ ክፈልጥ ብምህንጣይ፡-“ኣብ ከባቢና እንታይ ይካየድ ከም ዘሎ ክንፈልጥ ስለ ዝሓርበትና፡ ሓቅን ሓሶትን ክነፈላሊ ብዘይምኽኣልና፡ ኣብ ኤርትራ ዘሎ ኩነታት ክንፈልጥ ተሃዊኽና ኣሎና።” ከይተፈለጠ ብሃንደበት ተዛረበ።

እድሪስ ብምትእትታው፡-“ኣይትተሃወኽ ማሕጃብ ሓወይ፡ ሰብኣይ ሻሂኡ ክሰቲ እስትንፋስን ዕድልን ሃዑ።” ብህድኣት ተዛረበ።

ማሕጃብ ኣልጃዓሊ ደጊሙ፡-“ኣብ ከባቢና ዝካየድ ዘሎ ኩነታት ክንፈልጥ ንኸእል ስለ ዘየሎና፡ ምጽባይ ከፊኡና’ሎ።” በለ።

ሓምድ መንታይ፡-“ንከሰላ እናተጓዓዘኩ ከለኹ፡ ሓምድ ዓዋተ ናብ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ክጽንበር ብወገን ሓደ ኣብ ወጻኢ ኣብ ካይሮ ግብጺ ዝነበር እድሪስ መሓመድ ኣድም ዝተባህለ ፖለቲከኛ ደብዳቤ ከም ዝተጸሕፈት፡ ሓደ ዝፈልጠ ዓርከይ ሓቢሩኒዮ።” ኢሉ ነቲ ዝሰምዖ ክገልጽ ፈተነ።

ማሕጃብ ኣልጃዓልን እድሪስን፡ ነቲ ሓምድ መንታይ ዝበሎ ምስ ሰምዑ፡ ናይ ሓጎስ ምልክት ኣብ ገጸም እናተራእዮ፡ እድሪስ ተቐላጥፉ፡-“ትሕዝቶ’ታ ደብዳቤ እንታይ ከም ዝነበረ ዝያዳ ዝፈለጥካዮ ኣሎ ድዩ?” ብታህዋኽ ሓተተ።

ሓምድ መንታይ ዝተቐረበሉ ሻሂ እናመዓገ፡-“ስቡ-ስልጣን መግዛእቲ ኢትዮጵያ ብዛዕባ ትሕዝቶ’ታ ደብዳቤ ኹሉ ዝዛረበ ጉዳይ ብምንባሩ፡ ብዙሕ ንምፍላጥ ስለ ዘይተሸገሩ፡ ተቐላጥፎም ንዝኣምንዎም በዓል ዑመር ሓሰኖን ዕጅል ዓብዱራሕማንን ዝኣመሰሉ፡ ንባርካ ከይዶም፡ ንሓምድ እድሪስ ዓዋተ፡ ነቲ ዝተበገሰሉ ክገድፍን ንዓዱ ክምለስን፡ ኣምሳይኡ መንግስቲ ኢትዮጵያ ንኹሉ ዝሓተቶ ከተማልእ ቃል ክተኣቱ ከም እትኸእል ከረድኡን ከእሙኑን ኣበገሶም።” ከምዝሰምዐ ብተወሳኺ ኣብረሀ።

ማሕጃብ ኣልጃዓሊ ብወገኑ፡-“መልሲ ሓምድ ከ እንታይ ነበረ?” ክብል ሓተተ።

ሓምድ መንታይ፡ ነቲ ዝቐረበሉ ሕቶ ብምርዳእ፡-“እቶም ዝተላእኩ፡ ንሓምድ እድሪስ ዓዋተ ኣረድኡም ክመልስዎ ስለ ዘይኻኣሉ፡ ዝተላእክዎ ብዘይ ፍረ ተረፈ።” ብምትእምማን መለሰ።

እድሪስ፡-“መልሱ-ግብሪ ሰብ-ስልጣን ኢትዮጵያ ከ እንታይ ነበረ።” ክብል ሓተተ። ሓምድ መንታይ ክምልስ ስለ ዝነበሮ፡-“ሰብ-ስልጣን መግዛእቲ ኢትዮጵያ ንሓምድ ዓዋተን ብጸቱን ክጸልዉ ብዘይ ምክኣሎም፡ ንመጀመርታ እዋን ንሓምድ ዓዋተ ንምሓዝ ወይውን ንምቕታል፡ ማእለያ ዘይብሉ ሰራዊት ንከባቢ ኣዳል ከም ዝዝምቢ ገበሩ።” ክብል መለሰ።

እድሪስ፡ ተገዳስነት ማሕጹብ ኣልጀዓሊ ብምስትብሃል፡-“ቅድሚ ሰሙን ይኸውን፡ ገለ ተሳፊርቲ፡ ኣብ ከባቢ እምባ ኣዳል ናይ ቶኸሲ ምልውዋዥ ነይሩ ክብሉ ሰምዑ። እንተኾነ ሓቅነት ናይዚ ዝሰማዕኩዎ ከረጋግጽ ስለ ዘይከኣልኩ፡ ምናልባት ቤላ-ቤለው ከተማ ከሰላ ከይኮነ ኣይተርፍንዮ ዝብል ግምት ኣሕዲረ።” ብስምዒት በለ። ሓምድ መንታይ ብወገኑ፡-“ኣብ መንጎ ገለ ሓይልታት ኢትዮጵያን ሰዓብቲ ሓምድ እድሪስ ዓዋተን ረጽሚ ተኻይዶ ዝብል ሓበሬታ ቐንዮዮ። ከምቲ ዝበሃል፡ እቲ ረጽሚ ድሕሪ ሓሙሽተ ሰዓት፡ ውጽኢቲ፡ ብዙሓት ግደ ቅትለትን መቕሰልትን ኮኑ። ሓምድ ዓዋተ ብወገኑ ብዙሕ ከይኸሰረ ድማ፡ ካብቲ ዝነበረሉ ከባቢቲ ረጽሚ ክሰሕብ ከኣለ።” ዝብል መመላእታ ሓበሬታ ኣቐረበ። ሓምድ መንታይ፡ ካልእ ዝጽበዮ ውራይ ኣሎኒ ብምባል ኣፍቂዶ ኣብ ዘለዉዎ ገደፎም።

ብዛዕባ ዙፍት እምባ ኣዳል ይኹን ኣብኡ ዝተፈጸሙ ስርሓት እናተጋነኑ ብምምጻእ፡ ናብ ኩሉ ከባቢ ተዘርገሑ። ብዘይካዚ ብዙሓት ብኣማኢት ዝቐጸሩ፡ ከም በዓል ማሕሙድ ኣቡ ሸነብን እብራሂም መሓመድ ባህዱራይን ዝኣመሰሉ፡ ኣብ ሰራዊት ሱዳን ዘገልገሉ ዝነበሩ ኤትራውያን ናብ ሓምድ ዓዋተ ከም ዝተጸንበሩ ዝብሉ ቤላ-ቤላውን ብሰፍሑ ተዘርገሑ። እዞም ወረታት፡ ሻቕሎት መግዛእቲ ኢትዮጵያ ሰማይ ከዕርጉ ብምጅማሮም፡ ንሸፋቲን ጠሓስቲ ሕግን ዝኾኑ ሰባት፡ ብዘይ ንሕስያ ክንገጥሞም ኣሎና ብምባል፡ ኣብ ልዕሊ ዝተፈላለዩ ዜጋታት ሰፍ ዘይብል ግፍዕታት ወረደ። ሰዒቡውን ኩሎም ዜጋታት፡ ጸጥታ ሃገር ዝዘርጉ ሰባት ምስ ዝሰምዑን ዝርእዩን፡ ንዝምልከቶም ሰብ-ስልጣን መንግስቲ ብቐጽበት ክሕብሩ ኣለዎም፡ ዝብል ብወገን ፖሊስ ኤርትራ ብተደጋጋሚ ክእወጅ ጀመረ።

ሓንቲ ምሽት፡ ማሕጹብ ኣልጀዓልን እድሪስን ብዛዕባ ሓቅነት ዝሰምዕዎ ተወናጩፍቲ ወረታትን ሓበሬታትን እናተለዋወጡ ከለዉ፡ ሓደ ብዛዕባ ምዕባለታት ኤርትራ ክፈልጥን ንኻልኣት ክሕብርን ክቱር ድልዮት ኣሎኒ ዝብል፡ ዓብዱ ፍጉራይ ዝተባህለ ሰብ ተጸንበሮም።

ማሕጹብ ኣልጀዓሊ፡ ብዙሓት ብፍላይ ቤላ-ቤለው ኣብ ዝበዝሓሉ እዋን ሰባት፡ ብዝፈጸምዎን ዘይፈጸምዎን ክጃሃሩ ስለ ዝረኣዩ፡ ሓቅነት ነቲ ንሱን እድሪስ ዓርኩን፡ ብዛዕባ ዓብዱ ፍጉራይ ዝሰምዕዎ ከረጋግጹ ብምድላይ፡-“ብዙሓት፡ ብዛዕባ ህልው ምንቅስቓስ ሓምድ እድሪስ ዓዋተን ኣንጻር ፖሊስ ዘካይዶም ግጥማትን ይዛረቡዮም። ሓቅነት ናይቲ ዝበሃል ብኸመይ ይረጋገጽ?” ክብል ማሕጹብ ኣልጀዓሊ ሓተተ።

ዓብዱ ፍጉራይ ብወገኑ፡-“ሓቂዮ ብዛዕባ ዓዋተን ጅግንነቱን ብዙሕዮ ዝዝረብ። እቲ ዘገድሰኒ ድማ፡ ሰብ ክፈልጥን ካብ ቤላ-ቤላው ክርሕቕን ጥራሕዮ ዝፍትን። ሓምድ እድሪስ ዓዋተ፡ ሓደ ካብ ተቐማጦ ኣንቶሪ ዝተባህለት ፡ ኣብ ከባቢ ባርንቱ እትርከብ ዓዲ ኾይኑ፡ ዕድሚኡ ካብ ሰላሳን ሓሙሽተን ዘይበዝሕ፡ ቁመቱ ካብ ሜትሮን ሱሳን ዘይነውሕ፡ ኣብ ገጽ ጥባሕ-ጥባሕ ዘለዎ፡ ካብ ቀቢላ ባርያ እዩ። ወላዲቱ ግን ካብ ቀቢላ በኒዓምር ከይኮነት ኣይተርፍን። መልክዑ ኸደራይ ኩሉ ግዜ ክዳን ደቂ ምዕራባዊ ቆላ ኤርትራ ዝለብሱ፡ ኣብ ሽምጡ ሹጉጥ ዝዓጥቑ፡ ሴፍ ካብ መንክቡ ዘይፈሊ ሰብ እዩ።” ኢሉ ምሉእ ዝተረጋገጸ ሓበሬታ ከቐርብ ፈተን።

እድሪስን ማሕጃብ ኣልጃዓልን ካብ ዓብዱ ፍጉራይ ዝሰምዕዎ ብዘይ ገለ ምጥሪጣር ኣመንዎ። ዓብዱ፡ ዝያዳ ምትእምማን ከሕድር ብምድላይ፡ ብወገን ፖሊስ ኤርትራ ብብእዋኑ ዝወጹ ጥማር ጽሑፋት ኣቐረበሎም። መግዛእቲ ኢትዮጵያ ብዛዕባ ሓምድ እድሪስ ዓዋተን ንጥፊታቱን ክሳብ ክንደይ ከም ዝተጨነቐ በረሃሎም። ብዝያዳ ድማ፡ ነተን ጽሑፋት ብብሓደ እናገናጸሉ ከንብብዎን ጀመሩ። ኣብታ ቀዳመይቲ ጽሑፍ፡-“ፖሊስ ኤርትራ የማናይ ኢድ ሽፍታ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝኾነ ማሪኾም ዝብል ሓረግ ረኸቡ። ቀጺሎም፡ ብዕለት 26 መስከረም 1961 ሓንቲ ኣብ ሰምበል ዝመደበራ ኣሃዱ ፖሊስ ምህዳን ሸፋቱ፡ ምስ ገለ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝመርሖም ሸፋቱ ብትብዓትን ጅግንነትን ገጠማ፡ ሓደ ካብ ደቂ በኒዓምር ቤት-ማዕላ ተሓጋጋዛይ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝኾነ በይረቕ ኑራይ ዝተባህለ ሸፍታ ምስ ጠበንጅኡን ጠያይቱን ማሪኻን መንዚዓን። እቲ ግጥም ኣብ ጸላም ለይቲ ስለ ዝተኻየደ፡ እቶም ሸፋቱ፡ ነቲ ጸላም ተጎልቢቦም እኳ እንተሃደሙ፡ ኣባላት’ታ ኣሃዱ ፖሊስ ኤርትራ፡ ነቲ ቦታ ብምክባብ ደድሕሪቶም ሸፋቱ ትስዕብ ኣላ። ብተወሳኺ ምሩኽ በይረቕ ኑራይ ብዛዕባቶም ሸፋቱ ናብ ሕጊ ንምቕራብ ዝሕግዝ ኣዝዩ ጠቓሚ ሓበሬታ ንፖሊስ ኤርትራ ሂቡ ከም ዘሎ፡ ከይተጠቐሰ ክሕለፍ ዘይብሉ ጉዳይ’ዩ።” ዝብል ኣንበቡ።

ኣብ ካልኣይቲ ሕጥብ ጽሑፍ ድማ፡-“ብሰንበት 30 መስከረም 1961 ገለ 20 ዝኾኑ ሸፋቱ ሰዓብቲ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ፡ ንሓደ ኣብ “ጎር ጎሐይ” ከባቢ ባርንቱ ዝርከቡ፡ ብወዲ ኢጣልያ ዝውነን ጀርዲን ምስ ኣጥቐዑን ኣበላሸዉን፡ ፖሊስ ሓበሬታ ምስ ረኸበ ብቐጽበት፡ ናብቲ ቦታ ብምኻድ፡ እቶም ሸፋቱ ኣብ “ጋበት” ዝበሃል ጫካ እኳ እንተተኸወሉ፡ ፖሊስ ኣብ ዘለዉዎ ምስ ኣርከቦም፡ ቶኽሲ ተኸፍተ። ሓደ ኣባል ፖሊስ ኤርትራ መሓመድ ዝተባህለ ጅግና ክቐተል ከሎ፡ ካልኣት ኣርባዕተ ኣባላት ፖሊስ ድማ ብኸቢድ ቆሲሎምን ናብ ሕክምና ከም ዝኸዱ ተገብረን። ብተወሳኺ ፖሊስ፡ ሓደ በኒዓምራይ ነታባይ ወዲ፡ መሓመድ ኤይራ ሙሳ ዝተባህለ ሸፍታ ምስ ምሉእ ዕጥቕን ኣርበዓን ሓሙሽተን ጠያይቲ ድማ ተማሪኹ፡ ነቶም ዝተረፉ ሸፋቱ ንምርካብ ብጽኑዕ ይከታተሎም ከም ዘሎ ምንጭታት ፖሊስ ኣረጋግጸም።” ዝብል ኣንበቡ።

ኣብ ሳልሳይቲ ሕጥብ ጽሑፍ፡-“ኣብ ባርንቱ ዝዓስከረ ፖሊስ ኤርትራ፡ ኣብ ዝሓለፈ ሰሉስ 24 ጥቅምቲ 1961፡ ምስ ገለ ሰዓብቲ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝኾኑ ሸፋቱ፡ ኣብ “ኬሮ” ዝተባህለ ቦታ ገጠሙ። ሓደ ዓብዱ ፋይድ ዝተባህለ ሸፍታ ኣቐሲሉን ማሪኹን፡ ሓንቲ ብምንሸር እትፍለጥ ጠበንጃን ሓንቲ ካልኣይቲ ብሓምድ ዓዋተ እትውነን ምስ ሰላሳን ኣርባዕተን ጠያይታ ተሰለቡ። ዓብዱ ፋይድ ዝተባህለ ሸፍታ፡ ኣብ መደበር ፖሊስ ኣብ ዝበጽሖ ክመውት ከሎ፡ ዝተረፉ ሸፋቱ ድማ ሃደሙ።” ዝብል ሓበሬታ ኣንበቡ።

አብ'ታ ራብዓይቲ፡-“ፖሊስ ኤርትራ፡ ብዕለት 10 ጥሪ 1962፡ አብ ከባቢ “ኬሮ” ዝርከብ “ኡም አልጉዱም” ዝተባህለ ቦታ፡ ምስ ገለ ዓሰርተ ሓሙሽተ ዝበጽሑ ሸፋቱ ሰዓብቲ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ገጢሙ፡ እብራሂም መሓመድ ሲኒ ዝተባህለ ሸፍታ ክቐተል ከሎ፡ ገለ ሰለስተ፡-

- 1- ሳልሕ መሓመድ ሓሰብ
- 2- ዑስማን እድሪስ ሓጅ
- 3- ሙሳ መሓመድ ሙሳ

ዝተባህሉ ካልኣት ሸፋቱ ተማረኹ። ካልኣት ዝተረፉ ድማ፡ ብፖሊስ ክህደኑ ጸዕሪ ይካየድ ኣሎ።” ዝብል ሓበሬታ ሰፊሩ ረኸቡ።

አብ'ታ ሓሙሽይትን ናይ መወዳእታን ጽሕፍቲ ድማ፡-“ሓይልታት ፖሊስ ኤርትራ፡ አብ ከባቢ ተሰነይ “ብታማ” ዝተባህለ ቦታ፡ ብረቡዕ 4 ሚያዝያ 1962፡ ምስ ሰዓብቲ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝተባህለ ሸፍታ ብምግግም፡ ክልተ እብራሂም አሕመድ መሓመድን ዓሊ ዶላብን ዝተባህሉ ሸፋቱ ቀቲሎም፡ ሓንቲ ጠበንጃን ሰብዓን ሰለስተ ጠያይቲ ብተወሳኹ ሰለቦም። አብ'ቲ ቶኸሲ ሓደ አባል ፖሊስ ሰምበል ዝኾነ አደም ሓሰን ዝተባህለ ወተሃደር ድማ ሞይቱ።” ብተወሳኹ ኣንበቡ።

ክልቲኦም አዕሩኽ እድሪስን ማሕጃብ አልጃዓልን፡ ነቲ ዝተቐረበሎም ጽሑፍ ድሕሪ ምንባብ፡ ንዓብዱ ፍጉራይ አመስጊኖም፡ ግዜ ሰዓት አርባዕተን ፈረቓን ስለ ዝኣኸለ፡ ግዜ ምሳሕ ስለ ዝተቐረብን፡ ምስኦም አብቲ አብ ጥቕኦም ዘሎ ቤት-መግቢ ብሓባር ክምገቡ ዓደምዎ። እንተኾነ፡ አገዳሲ ቆጶራ ኣሎኒ ብምባል፡ ይቕረታ ሓተተ፡ ናይ ግድን ስለ ዝኾኖም ከኣ አፋነውዎ። ክልቲኦም አብ ቀጻሊ ክራኸቡ ድሕሪ ምስምማዕ፡ ነፍሰ-ወከፎም ነናብ ዝመጸሉ አምረሉ።